

Ганчарова - Цынкевіч Т.У. (г. Мінск)

ФАЛЬКЛОРНЫЯ ТРАДЫЦЫІ Ў ТВОРЧАСЦІ КАНДРАТА КРАПІВЫ

Беларускі фальклор багаты алегарычнымі і павучальнымі апавяданнямі, прыказкамі, прымаўкамі, гумарыстычна-сатырычнымі анекдотамі, бытавымі і чарадзейнымі казкамі. Многія з іх паслужылі спрыяльнай глебай для ўзнікнення разнастайных жанраў у пісьмовай культуры нашага народа, у тым ліку і байкі, і сатырыстычнага верша. Першыя спробы беларускіх паэтаў у баечным жанры прыпадаюць на канец васьмідзесятых ці пачатак дзевяностых гадоў дзевятнацатага стагоддзя, і звязаны яны з імёнамі Францішка Багушэвіча, Адама Гурыновіча і Альгерда Абуховіча. У пачатку двацатага стагоддзя да жанру байкі, сатырычнага апавядання, фельетона звярталіся Якуб Колас і Янка Купала.

Па характару свайго таленту Кандрат Крапіва - сатырык. Ён шырока вядомы як аўтар сатырычных і гумарыстычных вершаў і апавяданняў, баек і фельетонаў. Друкавацца пісьменнік пачаў у 1922 годзе, і сярод першых яго твораў былі байкі, якія бязлітасна выкрывалі старое і адсталае, заганы чалавечага грамадства і тым самым садзейнічалі выхаванню падрастаючага пакалення. Менавіта ў гэтым і заключаўся глыбока нацыянальны характар творчасці К. Крапівы. Яркая праявай таленту пісьменніка з'яўляецца сувязь яго твораў з вуснай народнай паэзіяй, арыентацыя на лепшыя дасягненні славеснай культуры беларусаў. Кандрат Крапіва як вучоны - філолаг у сваіх навуковых работах закранаў многія пытанні літаратуры, фальклору, мовы. Так, яшчэ ў першыя гады сваёй дзейнасці ён на старонках часопіса "Узвышша" (1927 г., № 6) паступіў з артыкулам "Беларускія прыказкі", дзе ўсебакова разглядаў адзін з найбольш папулярных жанраў народнай творчасці, да якога ён часцей за ўсё будзе звяртацца як паэт - сатырык, байкапісец і драматург.

К. Крапіва у народна - паэтычнай творчасці, у жывой народнай мове бачыў невычэрпнае багацце для пісьменнікаў, адну з крыніц сюжэтаў, вобразаў, мастацкіх сродкаў і асаблівасцей. Пра гэта ён гаварыў ў адной са сваіх навуковых прац "Слова да малодшых".

З першых крокаў мастацкай творчасці паэт стварае шэраг вершаваных фельетонаў, сатырычных баек і вершаў, апавяданняў і паэм, якія змагаюцца з заганами быту і грамадскага жыцця. Многія з іх па-свайму характару, мове вельмі блізкія да народных традыцый. У аснове іх ляжыць фальклорны матэрыял. Так, у некаторых байках аўтар выкарыстоўвае сюжэты народных казак або анекдотаў ("Сука ў збане", "Тата - Заяц", "Махальнік Іваноў" і інш.).

Байка "Сука ў збане" напісана па матывах беларускай казкі пра лісу і збан.

У байцы "Тата - Заяц" распрацавана анекдатычная тэма, з якой вынікае мараль, накіраваная супраць тых, хто мае вялікія прэтэнзіі, якія не адпавядаюць заслугам:

Такія сярод нас - зусім не навіна.

Вы толькі заўважце:

Прэтэнзій у яго хапіла б на слана,

Заслуг жа - як зайца. [1, с. 181].

Мараль сфармулявана аўтарам афарыстычна, апошнія два радкі па ўзору народных прыказак, пераўтварыліся ў крылатае выслоўе.

У байцы "Махальнік Іваноў" узнімаецца тэма, якая непасрэдна звязана з фальклорам і мае анекдатычную аснову. У гэтым творы ў духу традыцыйнага анекдота намалюваны вобраз падхаліма, імя якога стала гаворачым.

У сваіх творах К.Крапіва ўжывае і народныя прымаўкі, і прыказкі. Характэрнымі ў гэтым плане з'яўляюцца байкі "Дзед і Баба", "Ганарысты парсюк".

У байцы "Дзед і Баба"распрацавана прыказка "Баба з калёс, каню лягчэй". Выкарыстоўваючы народную думку гэтай прыказкі, аўтар напісаў па- сапраўднаму дасціпны твор, у якім высмеяў няздольных да працы службоўцаў:

Здэцца й робяць яны штось,
Але справы - слабы. [1, с. 73].

Сэнс твора вынікае з дасканалы і мастацкай завершанасці апавядання пра Бабу, якая стала памагаць каню:

Што ж, каню другі гадоў,
Дык яна - за білы
Ды нагамі ў перадоў
Пхне, як мае сілы.

- Кінь, дурная, бо згане! -
Дзед тут Бабе кажа -
Ты паможаш так каню,
Як хваробе канцалі. [1, с. 72].

Як відаць і ў аўтарскай мове, і ў мове дзеючых асоб выкарыстаны тыповыя беларускія выслоўі і выразы. Стыль адказу Бабы таксама вытраманы ў народных традыцыях:

- Ах ты, ёлупень стары! -
Баба дзеда лае, -
Стой жа тут, хоць ты згары!
Мне бяда малая. [1,с. 72].

Прыказка "Еж дурань, бо то з макам" лягла ў аснову аднайменнай байкі К. Крапівы.

З фальклорных крыніц узніклі і байкі "Ліслівае цяля", "Саманадзейны конь", "Пра цыгана і кабылу", "Давялося свінні на неба глядзець" і шэраг іншых твораў пісьменніка, маральна - філасофскі змест і сэнс якіх грунтуецца на матэрыяле агульнавядомых беларускіх прыказак.

Так, пачуўшы прыказку пра тое, што ласкавае цялятка дзве маткі мае, а гордае ні адной, К. Крапіва расказаў у творы пра ліслівага бычка, які **ссаў**

дзвюх матак і здох, аб'еўшыся малаком. Такім чынам пісьменнік пратэстуе супраць чалавечай сквапнасці.

Твор "Саманадзеіны Конь", эпіграфам да якой аўтар узяў прыказку "вялікаму каню - вялікі хамут", высмейвае прагных да славы крыкуноў.

Прыказка "Кожны цыган сваю кабылу хваліць" паслужыла асновай сюжэта байкі "Пра цыгана і кабылу", у якой пісьменнік выкрывае хлусню і несумленнасць некаторых пісак.

Выкарыстоўваючы фальклорныя казкі, прыказкі, прымаўкі, выслоўі, К. Крапіва дасягаў значнага мастацкага завастрэння сваіх вобразаў і сатырычных дэталей. Пісьменнік добра валодаў народнай мовай і ў яе духу ствараў аўтарскія афарызмы. Для прыкладу можна згадаць такія байкі, як "Дыпламаваны баран": Другі баран - ні "бэ", ні "мя", // А любіць гучнае імя. [1, с. 93]; "Мандат": Бывае іншы раз і з нашым братам, // Што галаву заменяюць мандатам... [1, с. 74]; "Жаба ў каляіне": Пад кола, жаба, не падлазь [1, с. 109].

Пісьменнік заўсёды для сваіх твораў шукаў у жыцці цікавыя і непаўторныя сюжэты. Яго байкі для чытача адкрываюць цэлую галерэю самабытных і непаўторных мастацкіх тыпаў, вобразаў, характараў. Байкі К. Крапівы прыцягваюць сваім жывым і вострым словам, трагічным гумарам, каларытнасцю сцэн і нацыянальнай фальклорна - паэтычнай традыцыяй.

Любоў аўтара да жывога народнага мастацтва лягла і ў аснову яго сатырычных вершаў. Сродкамі бытавой мовы пісьменнік здолеў выявіць погляды, маральныя прынцыпы, жыццёвую мудрасць, дасціпны гумар беларускага народа.

Так, у вершы "Вось такі дактары вымуць душы без пары" аўтар высмейвае невукаў - лекараў. Гашучае непрыняцце такіх гора - спецыялістаў падаецца ўжо ў самой назве твора, якая становіцца сапраўдным афарызмам. Верш "Лясная казка" нагадвае сваім сюжэтам народную казку. У цэнтры яе знаходзіцца вобраз лянёвага Абібока, які кіруецца прыказкай: "Работа, як кажуць, у лес не ўлячэ"....[1, с. 204].

Казачнае амавяданне ў творы служыць сатырычнаму адлюстраванню з'яў рэчаіснасці.

Некаторыя іранічна - гумарыстычныя вершы К. Крапівы блізкія да народных песень ("Разлюлі - люлі маліна", "Песня беларускіх партызан", "Камсамольскія прыпеўкі"). Змест гэтых твораў нагадвае фальклорныя частушкі або прыпеўкі.

Пісьменнік у сваіх сатырычных вершах ўжывае і прыёмы парадзіравання. У сувязі з гэтым можна згадаць такія яго творы як "Калядная размова", "Малітва па - беларуску", "Цёткам навука" і інш.

Паэмы "Біблія" і "Хвядос - Чырвоны нос" К. Крапівы таксама цесна звязаны з фальклорнымі традыцыямі. У паэме "Біблія" пісьменнік выкарыстоўвае прыёмы народных пародый і сатырычных анекдотаў. Пад удзеяннем фальклору аўтар ужывае прыём паніжэння: тое, што заўсёды падаецца ва ўзвышаным плане, як бы пераводзіцца ў самае звычайнае, жыццёвае. Менавіта так пісьменнік ў творы трактуе розныя біблейскія легенды аб сатварэнні света.

К. Крапіва ва ўсіх выданнях называе сваю паэму "Хвядос - Чырвоны нос" казкай. У творы ён ужывае прыёмы фальклорнай чарадзейнай казкі, якія накіраваны на выкрыццё такой заганы грамадства як п'янства.

У сваіх апавяданнях пісьменнік нярэдка звяртаецца да матэрыялу народна - паэтычнай творчасці, асабліва казак, прымавак і прыказак. Для прыкладу можна назваць такія, як "Каровін муж", "Ці была ў яго галава?", "Ёлкі і палкі" і інш.

У творы "Каровін муж" для характарыстыкі заможных сялян, якія з гонарам глядзяць на беднату, аўтар ужывае народныя прыказкі і параўнанні: "... у Тодара нос дык і фігай не дастанеш" [1, с. 387]; "... Стэфка, дык цацка" [1, с. 387]; "... Голы, як бізун" [1, с. 387].

Твор вабіць жыццёвай мудрасцю, у ім адчуваецца жывая іранічная думка. Зразумела, што прыказкамі, прымаўкамі, беларускай фразеалогіяй пісьменнік карыстаецца з мэтай, каб дасягнуць большай выразнасці малюнка і вастрыні гумару, дакладнасці ў абмалёўцы вобразаў і характараў.

У час Вялікай Айчыннай вайны К. Крапіва піша сатырычнае апавяданне "Ёлкі і палкі", высмейваючы выхваленні нямецка - фашысцкіх захопнікаў. У тканіну свайго твора пісьменнік уключыў такія народныя прыказкі, як абяцанка - цацанка, а дурню радасць; не кажы гоп, пакуль не пераскочыш і інш. Беларуская фразеалогія дазваляе аўтару глыбей раскрыць ідэйны сэнс твора.

На фальклорным матэрыяле грунтуецца і апавяданне "Ці была ў яго галава?", якое мае падзагалолак "Старая казка на новы лад", дзе зноў у сатырычным плане малююцца фашысцкія захопнікі. Вобраз Цмока ў творы сімвалізуе нямецкі фашызм, які нясе ўсім народам няшчасце. Сістэма вобразаў апавядання "Ці была ў яго галава ?" падобная да казкі і нагадвае сабой фальклорны твор "Ці была ў пана галава, ці не ?". Асабліва гэта відавочна ў канцы апавядання, калі цмок гіне. К. Крапіва падыйшоў творча да фальклорна - казачнага матэрыялу. У апавяданні аўтарам захаваны толькі казачнае гучанне і матыў аб галаве. У цэлым жа змест твора новы.

Значнае месца ў творчасці К. Крапівы займае драматургія. У ёй таксама шырока выкарыстоўваецца вусна - паэтычная народная творчасць: прыказкі, прымаўкі, фальклорныя песні. Асабліва гэта назіраецца ў такіх п'есах, як "Хто смяецца апошнім" і "Пяюць жаваранкі".

У сатырычнай камедыі "Хто смяецца апошнім" К. Крапіва выкрывае і высмейвае людзей, варожых грамадскаму ладу жыцця. У вобразах Гарлахвацкага і Зёлкіна малюцца тыпы прайдзісветаў, махляроў, невукаў. У творы звычайныя людзі ў асобе прыбіральшчыцы цёці Каці і дворніка Нічыпара трапна характарызуюць дырэктара інстытута Гарлахвацкага: "Новы поп, дык новае маленне" [2, с. 154]; "А ў таго Гарлахвацкага крукам носа не дастаць" [2, с. 155]. А такія як Зёлкін: "... працуюць і смаку не чуюць" [2, с. 154]; "А таму раскоша тут, як шчупаку ў сажалцы" [2, с. 155].

Карыстаючыся прыказкамі, прымаўкамі, параўнаннямі, звяртаючыся да вобразнага народнага слова, пісьменнік дасягае экспрэсіі ў выкрыцці адмоўных персанажаў, вастрыні гумару і дакладнасці ў абмалёўцы характараў.

Апошняя карціна камедыі "Пяюць жаваранкі" з'яўляецца фальклорна - этнаграфічнай замалёўкай вяселля. А як вядома, вясельныя абрады суправаджаюцца заўсёды песнямі. Аўтар змяшчае іх у творы:

Ой, ляцелі гусачкі цераз сад,
Крыкнулі, гукнулі на ўвесь сад,
Крыкнулі, гукнулі на ўвесь сад;
Пара табе, Насцечка, на пасад. [2,с. 426-427]

Калі гэта вясельная песня прыводзіцца аўтарам з фальклору, то ўжо іншыя створаны К. Крапівой па ўзору старых вясельных песень, дзе ў старажытную форму аўтар укладвае новы змест:

Кіньце свае жартачкі - нападкі, -
У нашага сватачкі - парадкі:
Ён жа гаспадарлівы і дбайны -
Гудуць на палетачку камбайны.
Ідзеш ты к нам, Насцечка, на час,
Будзе табе хораша ў калгасе... [2, с. 427]

Сцэна вяселля напісана па - народнаму каларытна з выкарыстаннем фальклорных матываў і матэрыялаў.

Добрае знаёмства з народным побытам, з тымі канкрэтнымі абставінамі, пры якіх людзі карыстаюцца прыказкамі, прымаўкамі, устойлівымі фразеалагізмамі, заўсёды дапамагала К. Крапіве глыбока зразумець іх жыццёвае і эсэтычнае прызначэнне для народа. У сваёй творчасці пісьменнік рабіў акцэнт перш за ўсё на тым, што мастаку слова народны фальклор заўсёды мае велізарныя магчымасці ў спазнанні філасофіі быцця чалавечага грамадства.

Літаратура

1. Крапіва, К. Выбраныя творы: У 2-х т. Т.1: Вершы, байкі, эпіграмы, паэмы, апавяданні, фелетоны, памфлеты, аўтабіяграфія / К. Крапіва. - Мінск: Маст. літ., 1986. - 478 с.
 2. Крапіва, К. Выбраныя творы: У 2-х т. Т.2: П'есы / К. Крапіва. - Мінск: Маст. літ., 1986. - 622 с.
 3. Сабалеўскі, А. Кандрат Крапіва: Нарыс жыцця і творчасці / А. Сабалеўскі. - Мінск: Нар. асвета, 1989. - 222 с.
-